

Polovodiče

Michal Šerý

Technické principy počítačů

Obsah

- 1 Polovodiče**
  - Vlastnosti
  - Struktura
  - Periodická soustava prvků
  - Křemík
- 2 Přejchod PN**
  - V-A charakteristika diody
- 3 Tranzistory**
  - Bipolární tranzistor
  - Unipolární tranzistor

TEP1

- 1) Vodiče, Izolanty, Polovodiče
- 2) Přejchod
- 3) Dioda, usměrnění, stabilizace, svítivá
- 4) Tranzistor unipolární a bipolární, klopné obvody
- 5) Zapojení zesilovač

Polovodiče

Definice wiki

Polovodič je pevná látka, jejíž elektrická vodivost závisí na vnějších nebo vnitřních podmínkách, a dá se změnou těchto podmínek snadno ovlivnit. Změna vnějších podmínek znamená dodání některého z druhů energie – nejčastěji tepelné, elektrické nebo světelné, změnu vnitřních podmínek představuje příměs jiného prvku v polovodiči. Mezi polovodiče patří prvky křemík, germanium, selen, sloučeniny arsenid galia GaAs, sulfid olovnatý PbS aj. Většina polovodičů jsou krystalické látky, existují však také polovodiče amorfnní (některá skla). Polovodiče se využívají u elektronických součástek.

<https://cs.wikipedia.org/wiki/Polovodič>

Monokrystal

Definice wiki

Monokrystal (někdy též objemový monokrystal) je makroskopický krystal se zanedbatelnými poruchami krystalové struktury.

<https://cs.wikipedia.org/wiki/Monokrystal>

Monokrystal

Materiály

Obrázek: Monokrystal křemíku

Vodivost materiálu

Definice wiki

Měrná elektrická vodivost (též **konduktivita**) je fyzikální veličina, která popisuje schopnost látky dobře vést elektrický proud. Látka, která je dobrým vodičem, má vysokou hodnotu konduktivity, špatně vodící látky mají nízkou hodnotu konduktivity. Konduktivita závisí na teplotě (viz též teplotní součinitel elektrického odporu), zejména u polovodičů je tato závislost velmi významná.

Pro připomenutí vztah mezi měrnou vodivostí a měrným odporem materiálu.

$$\gamma = \frac{1}{\rho}$$

<https://cs.wikipedia.org/wiki/Konduktivita>

Vodivost materiálu

U polovodičů

U polovodičů rozlišujeme dva typy vodivosti a to **vlastní** a **nevlastní** vodivost.

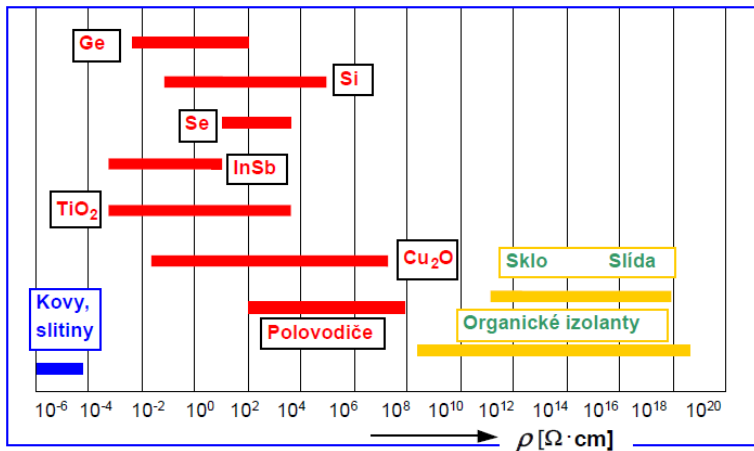
Vlastní vodivost je způsobena existencí volných nábojů, které vznikají například na poruchách krystalové struktury materiálu.

Nevlastní vodivost (též příměsová) je způsobena „v“olnými náboji vzniklými nahrazením některých atomů ve výchozím materiálu atomy jiných prvků s jiným počtem valenčních elektronů.

Měrný odpor

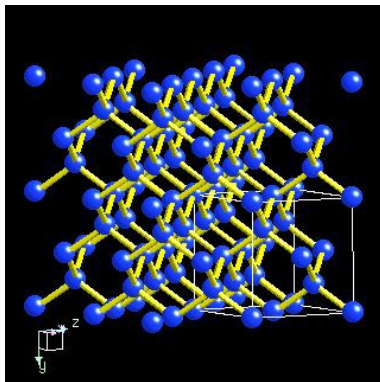
Materiály

Obrázek: Měrný odpor

Křemík

Struktura 3D

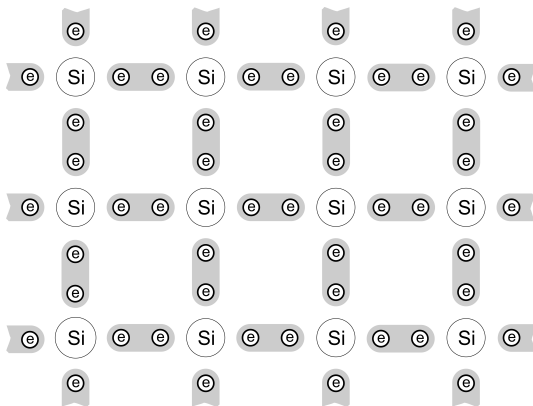

Obrázek: 3D model

https://www.webelements.com/silicon/crystal_structure.html

Křemík

Struktura

Obrázek: 2D model

R_2O RH		RO RH ₂		R_2O_3 RH ₃		RO ₂ RH ₄		R_2O_5 RH ₅		RO ₃ H ₂ R		R_2O_7 HR		18																					
1	1											18																							
I. A														VI. A																					
1	1,0079 1 H 1,008 Vodík	2											13	14	15	16	17	4,00 2 He																	
		II. A											III. A	IV. A	V. A	VI. A	VII. A	Helium																	
2	6,94 3 Li 0,97 Litium	4	9,01 4 Be 1,50 Berylium	alkalické kovy		kovy alkalických zemin		přechodné kovy		kovy		polovodiče		nekovy		halogeny		vzácné plyny		10,81 5 B 2,00 Bor	12,01 6 C 2,50 Uhlík	14,01 7 N 1,00 Dusík	16,00 8 O 3,50 Kyslík	19,00 9 F 4,00 Fluor	20,18 10 Ne										
3	22,99 11 Na 1,00 Sodík	12	24,31 12 Mg 1,20 Hořčík	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	26,98 13 Al 1,50 Hliník	28,09 14 Si 1,70 Křemík	30,97 15 P 2,10 Fosfor	32,06 16 S 2,40 Síra	35,45 17 Cl 2,80 Chlor	39,95 18 Ar										
4	39,10 19 K 0,91 Draslík	20	40,08 20 Ca 1,00 Vápník	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	69,72 29 Cu 1,70 Měď	65,38 30 Zn 1,70 Zinek	69,72 31 Ga 1,80 Gallium	72,61 32 Ge 2,00 Germanium	74,92 33 As 2,20 Arsen	78,96 34 Se 2,50 Selen	79,90 35 Br 2,70 Brom	83,80 36 Kr								
5	85,47 37 Rb 0,89 Rubidium	38	87,62 38 Sr 0,99 Stroncium	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	101,07 45 Rh 1,00 Rhenium	102,91 46 Pd 1,40 Palladium	106,42 47 Ag 1,30 Stříbro	107,87 48 Cd 1,50 Kadmium	112,41 49 In 1,50 Indium	114,82 50 Sn 1,70 Cín	118,71 51 Sb 1,80 Antimon	121,75 52 Te 2,00 Tellur	127,60 53 I 2,20 Jod	131,29 54 Xe						
6	132,91 55 Cs 0,86 Cesium	56	137,33 56 Ba 0,97 Baryum	57	58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72	178,49 72 Hf 1,20 Hafnium	180,95 73 Ta 1,30 Tantal	183,85 74 W 1,30 Wolfram	186,21 75 Re 1,50 Rhenium	190,20 76 Os 1,50 Osmium	192,22 77 Ir 1,50 Iridium	195,08 78 Pt 1,40 Platina	196,97 79 Au 1,40 Zlato	200,59 80 Hg 1,40 Hlazen	204,38 81 Tl 1,40 Thalium	207,20 82 Pb 1,50 Olovo	208,98 83 Bi 1,70 Bismut	209 84 Po	210 85 At 1,80 Astat	222 86 Rn 1,90 Radon	
7	223 87 Fr 0,86 Francium	88	226,03 88 Ra 0,97 Radium	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	100	101	102	103	104	257 104 Rf	268 105 Db	269 106 Sg	270 107 Bh	271 108 Hs	272 109 Mt	278 110 Ds	281 111 Rg	285 112 Cn	286 113 Nh	289 114 Fl	288 115 Mc	293 116 Lv	294 117 Ts	294 118 Og	
				Rutherfordium	Dubnium	Seaborgium	Bohrium	Hassium	Mitlerium	Darmstadtium	Roentgenium	Copernicium	Nihonium	Flerovium	Moscovium	Livermorium	Tennessine	Oganesson																	

6	Lanthanoidy	138,91 57 La 1,10 Lanthan	140,12 58 Ce 1,10 Cer	140,91 59 Pr 1,10 Praseodym	144,24 60 Nd 1,10 Neodymium	~145 61 Pm 1,10 Promethium	150,36 62 Sm 1,10 Samarium	151,96 63 Eu 1,00 Europium	157,25 64 Gd 1,10 Gadolium	158,93 65 Tb 1,10 Terbium	162,50 66 Dy 1,10 Dysprosium	164,93 67 Ho 1,10 Holmium	167,26 68 Er 1,10 Erbium	168,93 69 Tm 1,10 Thulium	173,04 70 Yb 1,10 Ytterbium	174,04 71 Lu 1,10 Lutetium
7	Aktinoidy	227,03 85 Ac 1,00 Aktinium	232,04 90 Th 1,10 Thorium	231,04 91 Pa 1,10 Protaktinium	238,03 92 U 1,20 Uran	~245 93 Np 1,20 Neptunium	~244 94 Pu 1,20 Plutonium	~243 95 Am 1,20 Americium	~247 96 Cm 1,20 Curium	~247 97 Bk 1,20 Berkelium	~251 98 Cf 1,20 Kalifornium	~252 99 Es 1,20 Einsteinium	~257 100 Fm 1,20 Fermium	~258 101 Md 1,20 Mendelevium	~259 102 No 1,20 Nobelium	~260 103 Lr 1,20 Lawrencium

Křemík

Změna vodivost

Pomocí příměsí prvků:

III. skupiny: bor, hliník, gallium nebo indium. Atom má o jeden valenční elektron méně. Pak ve vazbě chybí tento elektron a lze to chápat jako „kladný náboj“, který akceptuje volný elektron proto - **akceptor**. Tuto oblast označujeme jako polovodič typu P. Vodivost děrová.

Křemík

Změna vodivost

Pomocí příměsí prvků:

V. skupiny: fosfor, arsen nebo antimon. Atom má o jeden valenční elektron více. Pak ve vazbě přebývá tento elektron a lze to chápat jako „záporný náboj“, který dodává volný elektron proto - **donor**. Tuto oblast označujeme jako polovodič typu N. Vodivost elektronová.

Majoritní nosiče

Takto vzniklé nosiče náboje se označují jako **majoritní** nosiče.

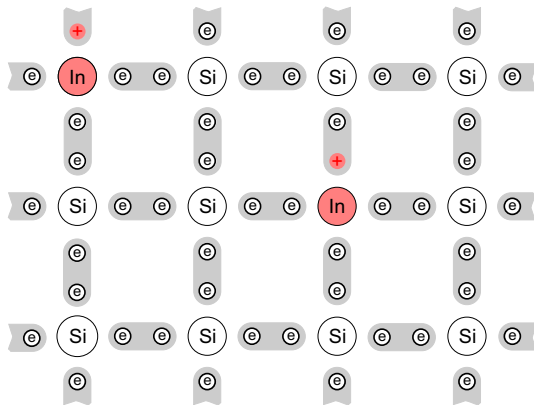
Křemík

Minoritní nosiče

Ovšem v reálném materiálu vždy budou existovat v polovodiči typu N nějaké zbytkové díry a v polovodiči typu P nějaké zbytkové elektrony. Tyto náboje označujeme jako **minoritní** nosiče.

Polovodič typu P

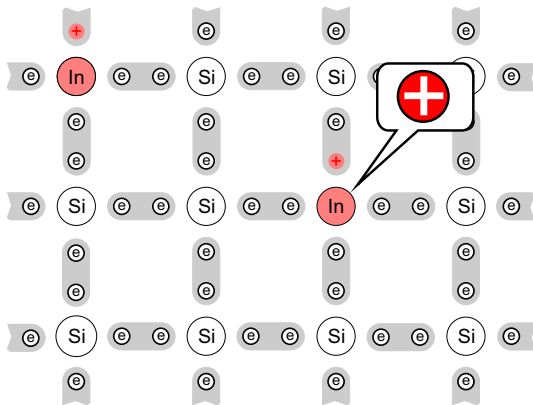
Struktura

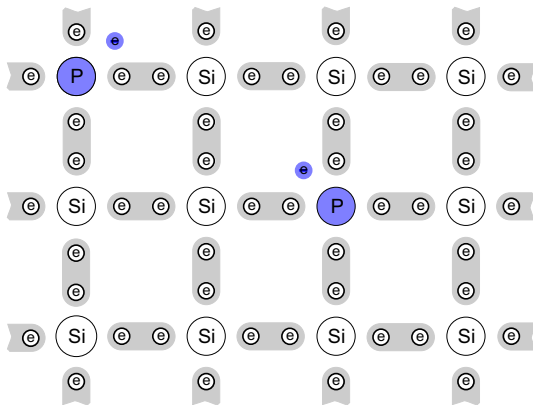
Polovodič typu P

Struktura

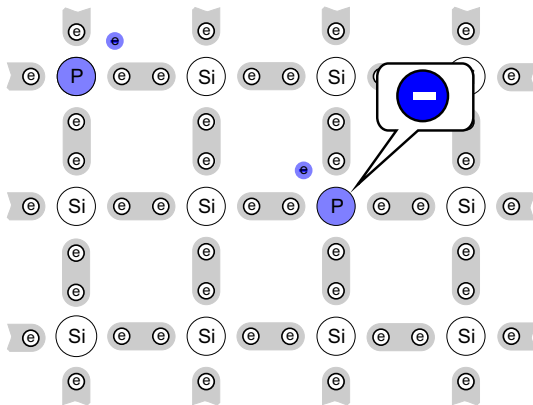
Polovodič typu N

Struktura

Polovodič typu N

Struktura

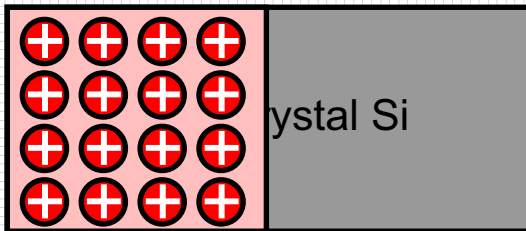

Výchozí situace

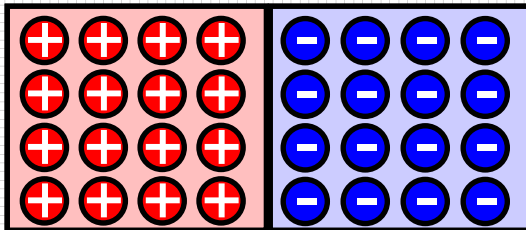

Monokrystal Si

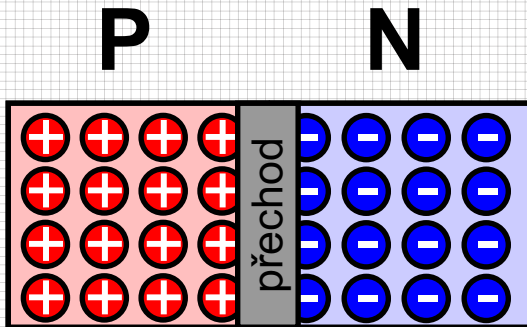
Vytvoří se oblast P

Vytvoří se oblast N

Na styku oblasti P a oblasti N vznikne oblast přechodu PN

Na styku oblasti P a oblasti N vznikne oblast přechodu PN

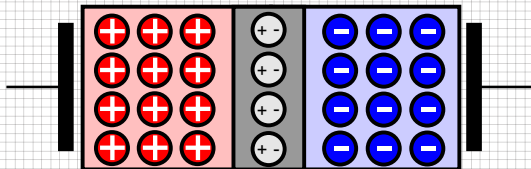
Přechod PN

Oblast přechodu (hradlová oblast) je ta část polovodivého materiálu, kde dojde k rekombinaci volných elektronů a děr, čímž dojde ke vzniku oblasti bez volných nosičů - to znamená oblast s vysokým odporem.

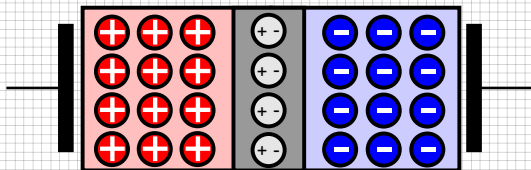
K čemu je to dobré?

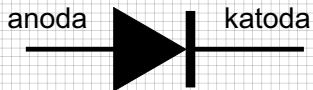
Přechod PN - opatříme elektrodami

Přechod PN - opatříme elektrodami

Schématická značka diody

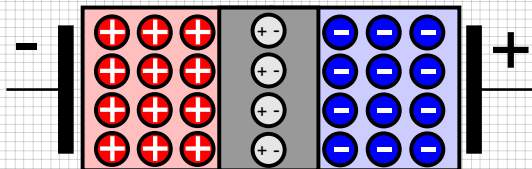

Na styku oblasti P a oblasti N vznikne oblast přechodu PN

Přechod PN

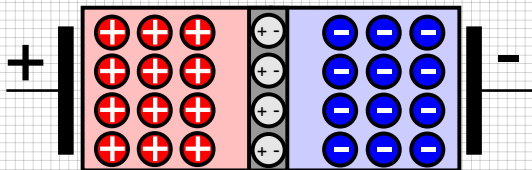
Přiložíme napětí

Přechod PN - napětí - -> + závěrný směr

Oblast přechodu se rozšiřuje. Protéká jen velmi malý proud ($\sim \mu\text{A}$). S rostoucím napětím se proud příliš nemění, až se dosáhne tzv. průrazného napětí a proud lavinovitě naroste a přechod je obvykle zničen. Dioda se chová skoro jako nevodič (izolant) je orientovaná v **závěrném směru**.

Přechod PN - napětí + -> - propustný směr

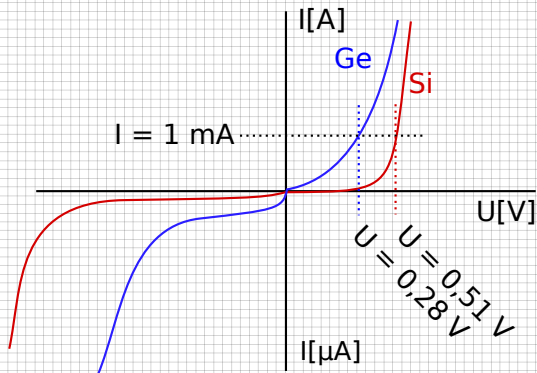
Oblast přechodu se zužuje. Po dosažení tzv. hradlového napětí ($\sim 0,5$ V) začne protékat proud. S rostoucím napětím proud velmi rychle roste. Dioda se chová skoro jako vodič je orientovaná v **propustném směru**.

<https://www.youtube.com/watch?v=Cw10H1Nru7g>

Přechod PN - dioda

Takto posaný efekt: závislosti průchodu proudu na polaritě napětí platí pro majoritní nosiče.
Pro minoritní nosiče je orientace napětí opačná.

Volt-ampérová charakteristika diody Si, Ge

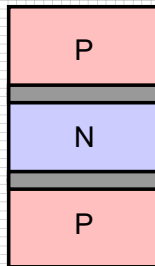
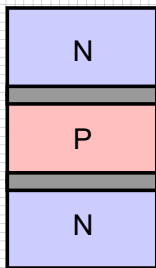

Bipolární tranzistor (BJT – Bipolar Junction Transistor)

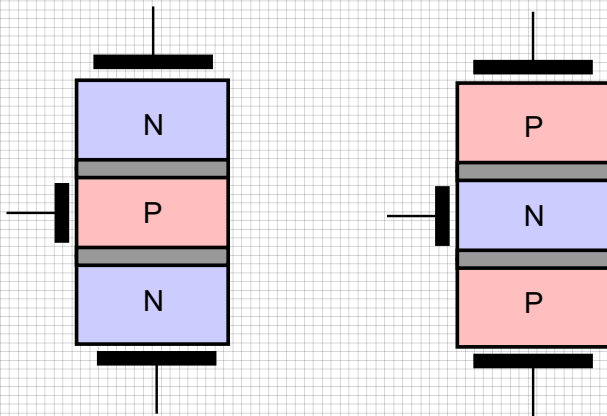
Přidáme třetí vrstvu polovodiče. Máme dvě možnosti. Buď vznikne struktura NPN nebo PNP.

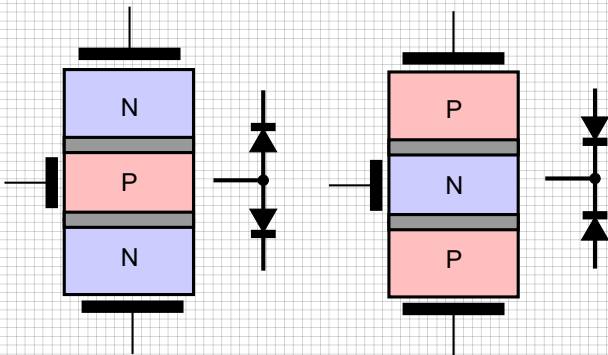
NPN a PNP uspořádání

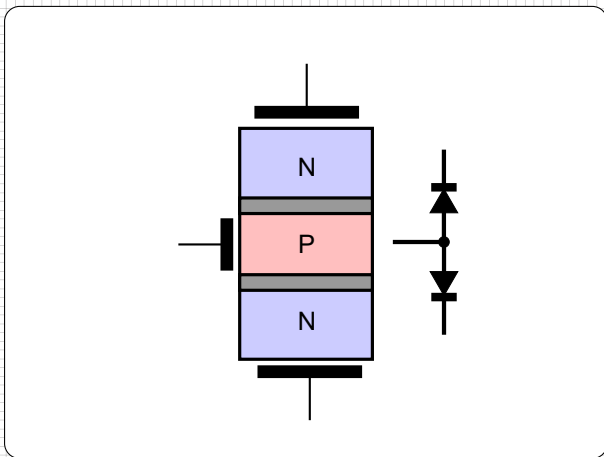
NPN a PNP uspořádání s elektrodami

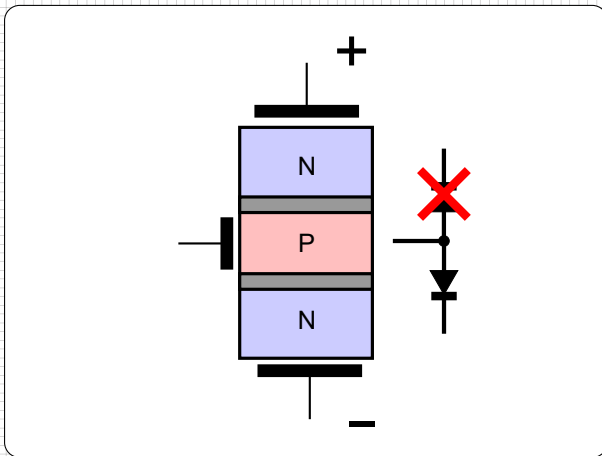
NPN a PNP uspořádání diodová interpretace

NPN uspořádání (struktura)

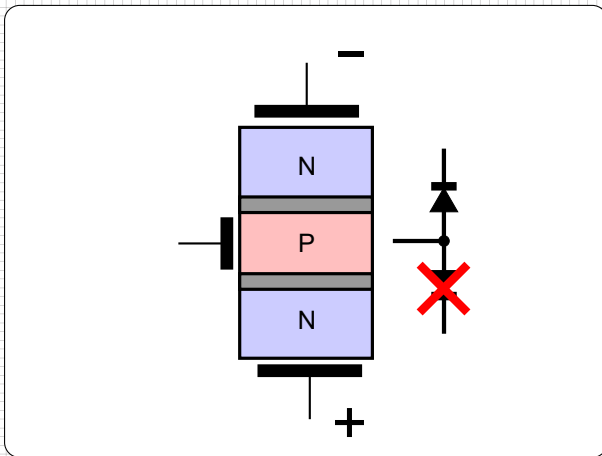
NPN + napětí. Nahoře kladné dole záporné.

NPN + napětí. Nahoře kladné dole záporné.

Nastane situace, kdy dolní přechod je polarizován v propustném směru. Horní přechod je polarizován v závěrném směru. Veškerý napěťový spád je na zavřeném horním přechodu a na dolním přechodu proto není dostatečné napětí na jeho otevření. Tudíž struktura jako celek nevede.

NPN + napětí. Nahoře záporné dole kladné.

NPN + napětí. Nahoře kladné dole záporné.

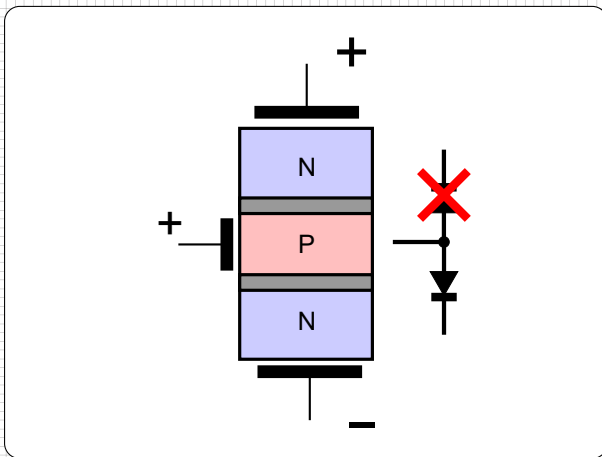
Nastane situace, kdy dolní přechod je polarizován v závěrném směru, ale horní přechod je polarizován v propustném směru (otevřený). Tudíž struktura opět jako celek nevede.

Co s tím?

Je třeba si uvědomit, že popisované děje platí pro majoritní nosiče náboje. Pro minoritní jsou polarity napětí opačné.

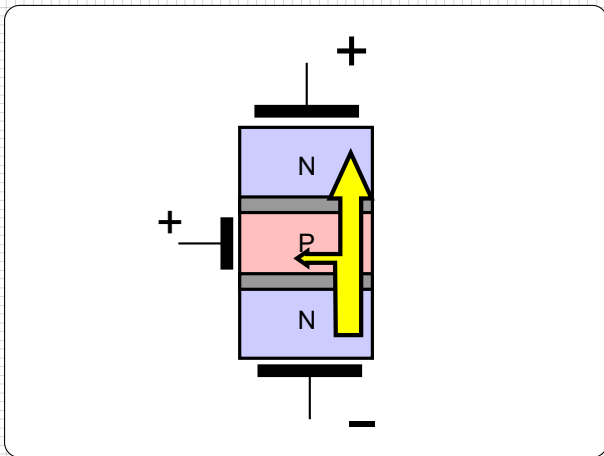
NPN + napětí (nahore + dole - a malé kladné na prostřední vrstvě).

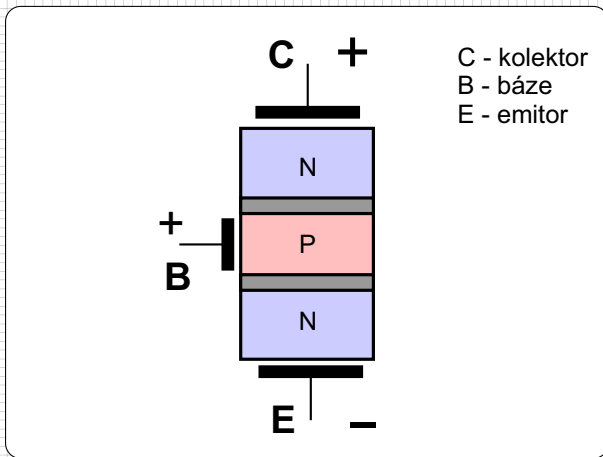
NPN + napětí (nahore + dole - a malé kladné na prostřední vrstvě).

Výchozí situace je popsána výše. Pokud budeme postupně zvyšovat přídavné napětí na prostřední vrstvě, tak dojde k otevření spodního PN přechodu. V tomto „okamžiku“ začne procházet proud a tudíž elektrony ze spodní vrstvy (N) překročí do vrstvy prostřední (P). Ovšem v polovodiči typu P jsou elektrony minoritními nosiči a pro ně je horní přechod PN otevřený. Vzhledem k tomu, že kladné napětí na horní vrstvě je výrazně větší než na prostřední vrstvě, většina elektronů projde do horní vrstvy.

NPN - grafická zobrazení průchodu proudu.

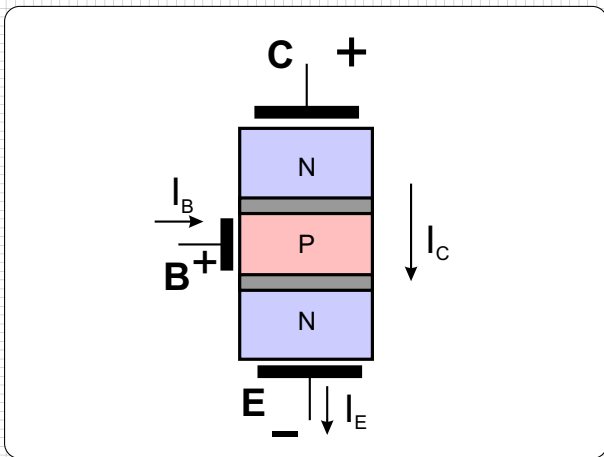
NPN - označení elektrod

NPN - označení elektrod

U reálných tranzistorů nejsou struktury jednotlivých vrtev stejné, tudíž nelze zaměnit kolektor a emitor. Proto je označení elektrod důležité.

NPN - proudy

NPN - shrnutí

$$I_E = I_B + I_C$$

Proudový zesilovací činitel:

$$\beta = \frac{I_C}{I_B}$$

Bipolární tranzistor je zesilovačem proudu. Řídicím prvkem je velikost **proudu** do báze tranzistoru. Proudové tranzistorů prochází přes dva typy vodivosti proto bipolární tranzistory.

(U PNP tranzistorů jsou polarita napětí opačné.)

Unipolární tranzistor (FET – Field Effect Transistor)

Další variantou jsou unipolární tranzistory. U nich proud prochází přes jeden typ vodivosti, proto unipolární tranzistory. Těchto tranzistorů je několik typů, které se liší podle principu vzniku vodivého kanálu.

Společným rysem je, že vliv na chování kanálu má primárně velikost napětí přiloženém na řídicí elektrodu G (GATE). Další elektrody se označují D (DRAIN) a S (SOURCE).

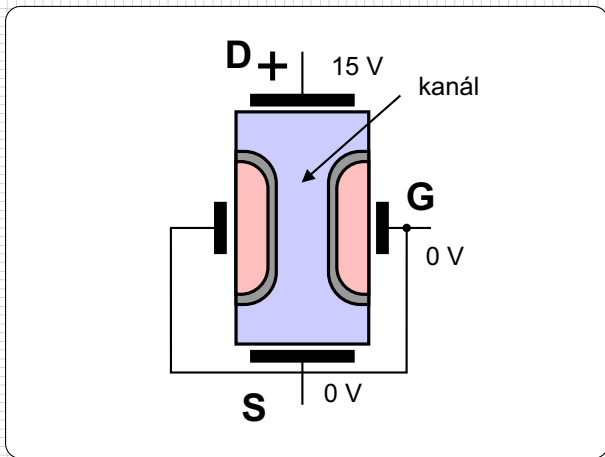
Vydeme z jedné varianty těchto tranzistorů a to JFET. Základní struktura je podobná jako u bipolárních tranzistorů. Ale zapojení je jiné a princip činnosti také.

JFET

Základní uspořádání.

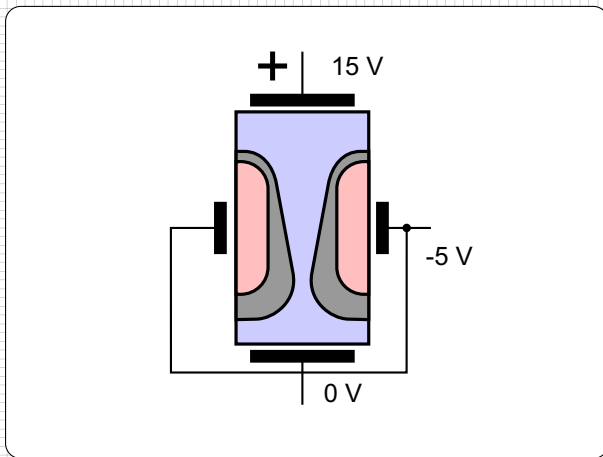
JFET

JFET

Na elektrodu G připojíme záporné napětí. Tímto napětím se začne hradlová oblast přechodu rozšiřovat do oblasti kanálu.

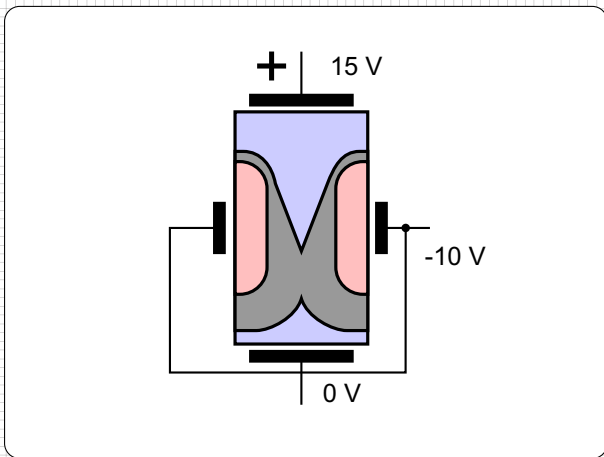
JFET

JFET

Hradlová oblast má velmi malou vodivost a rozšiřování hradlové oblasti do kanálu dochází k postupnému „uzavírání“ kanálu až do jeho úplnému uzavření.

JFET

FET - typy

Unipolární – (FET – Field Effect Transistor)

JFET – (Junction FET) Řídící elektroda je tvořena závěrně polarizovaným přechodem PN.

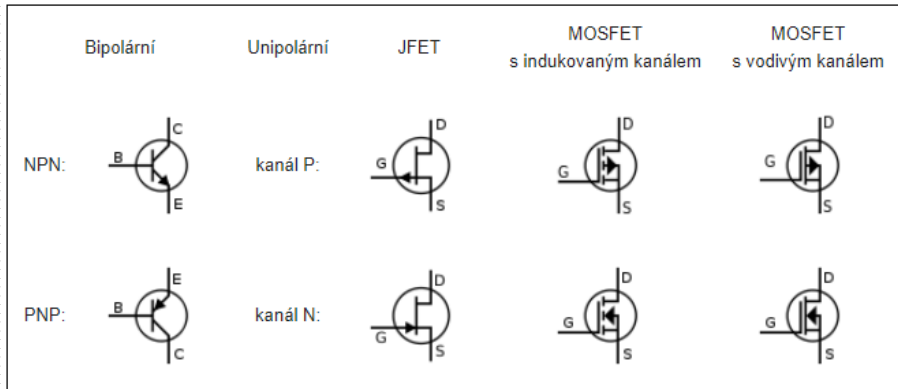
MESFET – (Metal Semiconductor FET) Řídící elektroda je tvořena závěrně polarizovaným přechodem kov–polokov.

MOSFET – (Metal Oxide Semiconductor FET) Řídící elektroda je izolována od zbytku tranzistoru oxidem. Jejich výkonnostní varianty mají mezi Drain a takzvanou Body diodou, která jím pomáhá zvládat napěťové špičky opačného napětí způsobené rychlým rozpojováním induktoru např. motoru (pro jehož řízení se často používají).

MISFET – (Metal Insulated Semiconductor FET) Obecný název pro tranzistor s izolovanou řídící elektrodou. Izolantem nemusí být jen oxid (např. nitrid...).

<https://cs.wikipedia.org/wiki/Tranzistor>

Typy tranzistorů

Režimy práce tranzistorů

Tranzistory mohou pracovat ve dvou režimech.

1. režim je jako zesilovač signálu. Využívá se spojitých signálů.
2. režim je jako spínač. V tomto režimu se využívá stavu, kdy je tranzistor buď úplně zavřený nebo úplně otevřený (ON - OFF). V počítačích se setkáme převážně s tímto režimem.

Tranzistory

Tranzistory jsou základním stavebním prvkem všech obvodů počítače. Z tranzistorů se skládají hradla, klopné obvody, paměti, ...

Odkazy

https://www.webelements.com/silicon/crystal_structure.html

<https://sketchfab.com/3d-models/silicon-crystal-lattice-73e292f32ffe4ca490e166faeba317e7>

<https://web.vscht.cz/~nadhern1/psp.pdf>